Florentina NICOLAE
(Universitatea „Ovidius” din Constanța)

Aspecte de viață cotidiană în Moldova și Valahia, reflectate în jurnalul lui Paul de Alep

Abstract: (Aspects of everyday life in Moldova and Walachia, reflected in Paul de Alepp's diary) Between 1653 and 1656, the Orthodox Patriarch of Antioch, Macarios III, made a number of trips to Eastern Europe, including Wallachia and Moldavia, accompanied by his son, Paul of Aleppo, as his personal secretary. Paul wrote a surprisingly detailed diary, about the social, political, religious and cultural aspects of the places they went through during their visit. During their journey, the Syrian delegation witnessed battles against the Ottomans, the dethronement of Constantin Șerban, the Wallachian Prince, and the ceremony of the next ruler's ointment, Mihnea III Radu, among other events. This presentation will focus on certain aspects of everyday life in urban Moldavia and Wallachia, in the middle of the seventeenth century, through the lens of Paul of Aleppo, the foreigner who spent three years and a half in the Romanian principalities.

Keywords: trip, religion, diplomacy, food, habits, oriental

Rezumat: Între 1653 și 1656, patriarhul ortodox de Antiochia, Macarie III, întreprinde o serie de călătorii în estul european, inclusiv în Țara Românească și Moldova, însoțit de fiul său, Paul de Alep, ca secretar personal. Acesta din urmă a redactat un jurnal foarte detaliat, legat de diverse aspecte sociale, politice, religioase și culturale ale locurilor pe care le-a vizitat. De-a lungul călătoriei, delegația siriană a fost martora unor evenimente importante, precum lupte contra otomanilor, detronarea lui Constantin Șerban, domnitorul valah, ceremonia de ungere a lui Mihnea III Radu etc. Acest studiu va analiza anumite aspecte de viață cotidiană în mediul urban din Moldova și Muntenia, la mijlocul secolului al XVII-lea, din perspectiva lui Paul de Alep, un străin care a petrecut trei ani și jumătate în țările române.

Cuvinte-cheie: călătorie, religie, diplomație, mâncare, obiceiuri, oriental

Jurnalul lui Paul din Alep „este cel mai cuprinzător text din literatura arabă care se referă la istoria românilor, a rușilor, a ucrainenilor și a altor popoare central- și est-europene, la jumătatea secolului al XVII-lea” (*Studiu introductiv,* p. 7).

Jurnalul de călătorie a fost tradus și publicat Francis Cunningham Belfour (traducere în engleză, vol. I 1829-1835, vol. II 1836); traducerea sa a stat la baza traducerii parțiale a operei, în limba rusă, de către Stepanovici Savel'ev (1836). În limba română, jurnalul a fost publicat de Mihail Kogălniceanu (fragmentar, după versiunea lui Savel'ev (1862), Bogdan Petriceicu Hașdeu (integral, după versiunea lui Belfour, 1865), Alexandru I. Odobescu (1878), Moses Gaster (1883), Emilia Cioran (1900), Gheorghe Popescu-Ciocănel (fragmentar, 1909-1912), Vasile Radu (1930-1949), tot Vasile Radu – traducere în limba franceză (1927), Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Nicolae Soicescu, *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI (1976), Ioana Feodorov (2014). Pe ediția critică și traducerea (direct din arabă) a Ioanei Feodorov se bazează acest studiu.

BDD-A31403
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

Spațiul și timpul

Acest creștin sirian analizează orașele moldovene și muntene cu ochi curioși, profund uman, dar caută sacralitatea în fiecare oraș fie valah, fie moldovean. Sacralitatea *ortodoxă* a orașelor își primește amprenta de la numărul de biserici (Assunto 1988, 12), primul element arhitectural observat de călător, căci pentru Paul de Alep, reprezentarea arhitecturală a divinului este mai importantă decât utilitatea construcțiilor: „în acest oraș Galați sunt opt biserici" (f. 28r), „seara târziu am ajuns la alt târg mare, numit Bârlad. Aici se află trei biserici" (f. 28r), „am intrat în orașul Iași, care este [orașul de] scaun al Moldovei, la lăsarea serii, marți, 25 ianuarie [1653]. În clipa aceea au tras clopotele la toate mănăstirile și bisericile, făcând mare vuiet" (f. 29v); „să știi că în acest oraș Târgoviște sunt mai bine de optzeci de biserici și mănăstiri" (f. 52r); „în zori am mers la un târg numit Pitești, în care sunt zece biserici de piatră și lemn" (f. 264r).

Spațiului sacralizat îi corespunde un timp teologal (Țighiliu 1997, 47), în care reperele sunt marcate de sărbătorile religioase și de cutumele culinare aferente, specific perioade medievale: „în ajunul sâmbetei Lăsatului sec" (f. 34r), „în ajunul duminicii Lăsatului sec" (f. 35 r), „în săptămâna Lăsatului sec de brânză" (f. 35v), „în săptămâna [dinainte] de Lăsatul sec de brânză" (f. 36v), „în seara Duminicii Lăsatului sec" (f. 36v).

Paul de Alep surprinde în jurnalul său preocuparea pentru peisagistică, inaugurată de domnitorul Petru Cercel cu un secol mai devreme (Țighiliu 1997, 71) și care își va găsi apogeul în epoca lui Constantin Brâncoveanu, câteva decenii mai târziu. Natura este reprezentată prin mici spații edenice, grădini construite în jurul mănăstirilor și al curților domnești.

În grădinile mănăstirii Galata, autorul a observat caișii (din fructe a și gustat), migdali plantați de curând, cireși, pruni care fac prune „de Damasc sau inimă de porumbel", gutui și peri (f. 45v). În grădina domnitorului, autorul a remarcat duzii cu fructe dulci, caișii, precum și cultivarea unor arbori exotici: „migdali, apoi un rodiu mic, pe care îl cresc într-un butoi și un lămâi [cu poame] dulci, tot într-un butoi" (f. 46v).

În grădina curții domnești din Târgoviște, a cărei dimensiune este impresionantă, autorul a remarcat în primul rând nuci, apoi viță de vie, meri, peri, gutui, cireși, același soi de prun damaschin, cu fructe „inimă de porumbel", pe care îl admirase și la Iași, și care îi amintea de locurile natale, iar dintre zarzavaturile din grădină, sunt enumerate pătrunjel, fasole, varză și altele, adică cele care constituie baza alimentației în perioadele de post (f. 54v).

La mănăstirea Cozia din Valahia, sunt admirate grădina „minunată" și vinul „foarte bun, gustos, de mai multe soiuri" (f. 269v). In contextul vizitei la Cozia, autorul consemnează obiceiul ca patriarhii care vizitează mănăstirile valahe să sădească în grădinile acestora câte un nuc, întru pomenirea acestora și a evenimentului. In simbolistica ortodoxă, frunzele de nuc (utilizate mai ales în Valahia) „simbolizează focul Duhului Sfânt, care s-a pogorât peste Sfinții Apostoli în ziua Cincizecimii (Fapte 2, 3-4)" (Bălan 1991, 146).

Pătrunzând într-un oraș pe care îl percepe la prima vedere ca fiind al logosului divin, Paul de Alep constată cu rapiditate că se află de fapt într-un oraș nu atât al *omului* (Assunto 1988, 95), cât mai ales al *principelui*, în care sacrul și profanul oferă combinații stranii și exotice pentru curiosul călător.

BDD-A31403
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

Familia domnitoare în circumstanțe religioase

Participarea domnitorului moldovean la slujbele religioase este o acțiune tratată cu maximă seriozitate de familia conducătoare, pe care Paul de Alep o descrie în detaliu, în repetate rânduri. În primul rând, aceasta suportă toate cheltuielile, inclusiv ale celor implicate de masa de după slujbă. În repetate rânduri autorul jurnalului subliniază opulența acestei mese la care domnitorul a participat alături de patriarhul oaspete: „Așa cum am spus, de câte ori stătea domnul la slujbă, bucatele și vinul erau multe, încât ar fi fost de ajuns pentru mii de oșteni și de poporeni" (f. 39r). Similar, în reședința de scaun a Valahiei, orașul Târgoviste, puternicul domnitor și omolog al lui Vasile Lupu, Matei Basarab, are un comportament generos, oferind la marea sărbătoare a Sf. Andrei, o masă mare pentru preoți, călugări, oameni săraci și străini. Cu ocazia sărbătoririi zile de nume a domnitorului – Vasile – care coincide cu praznicul superbei mănăstiri ctitorite de acesta la Iași, Paul de Alep atrage atenția asupra obiceiurilor culinare legate de conceptul de milostenie creștină. În primul rând, „se întinde masă domnească pentru bogați și săraci deopotrivă" (f. 30v), unde termenul „domnesc" trebuie înțeles în sensul implicării domnitorului în organizarea evenimentului, cu scopul de a menține legătura cu diversele pături sociale și de a-și întări popularitatea.

Ierarhia socială este subliniată prin însemnele puterii și rangului. În dreapta domnitorului, stând în picioare, silihdarul sau marele spătar, încins cu sabia, poartă coroana și sceptrul. Boierii care stau în picioare pentru diverse slujbe, poartă cârje de argint. De asemenea, cârja de argint a patriarhului este purtată tot timpul de fiul acestuia. Dineul este exclusivist, dar organizat astfel încât să poată fi observat. Doar patriarhul a luat masa cu domnitorul, iar restul delegației a stat o scurtă perioadă în picioare, după care domnitorul le-a permis însoțitorilor să ia masa într-o sală alăturată.

Aceeași ierarhie este păstrată și cu ocazia participării la serviciul divin, unde, la fel ca în timpul mesei, prezența domnitorul impune obligatoriu descoperirea capului, pentru bărbați.

Statutul social și consumul de hrană

Paul de Alep realizează o legătură clară între respectarea cutumelor culinare legate de post și statutul social al persoanelor. Astfel, în Moldova, în timpul postului Paștelui se interzice să se țină deschise crâșmele și să se bea rachiu. Curtea domnească de la Iași respectă cu strictețe aceste reguli, de la domnitor și soția acestuia, până la ultimul servitor. Autorul subliniază că regula este ținută de toți călugării din Iași și de majoritatea negustorilor greci din acest oraș. Pe de altă parte, păturile sociale inferioare „sunt creștini doar cu numele. Preoții lor intră în cârciumi de când se trezesc după noapte, înaintea tuturor". Însă în același context, este făcută o distincție clară între moldoveni și valahi, din acest punct de vedere, al respectării postului Paștelui, în favoarea celor din urmă (f. 37r). În Valahia, sunt mii de cârciumi care comercializează vin, rachiu, bere, dar consumul de alcool nu afectează comportamentul decent al oamenilor (f. 51v). De altfel mereu este făcută o comparație cu aspecte morale între moldoveni și valahi, în favoarea acestora din urmă. Paul din Alep consemnează cu uluire, cantitatea enormă de alcool consumată la masa oferită de domnitor la praznicele mari (Crăciun, Botezul Domnului, Tăierea împrejur și Paște), câte trei cupe până la opt ori, un ritual respectat

BDD-A31403
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

cu strictele de participanți, la poruncă, și însoțit de muzică și de rafale de tunuri, trase atunci când închina domnitorul valah Matei Basarab (f. 52v) sau Constantin Șerban, succesorul său (9f. 263v-264r).

O remarcă importantă a sirianului se referă la implicarea femeilor în vânzarea de băuturi alcoolice. In Moldova doar femeile vând alcool (f. 36v). Considerațiile care leagă mâncarea de gen se referă aproape exclusiv la soția domnitorului. În enumerarea darurilor aduse lui Vasile Lupu, care cimentează de fapt o relație de prietenie politică menită să salveze patriarhia din Antiohia de la falimentul financiar, am remarcat că mâncărurile exotice sunt menționate cu acuratețe, în legătură cu persoana domnitorului. Pe de altă parte, pentru doamna țării și fiul acestuia enumerarea este mult mai scurtă, pe primul loc aflându-se produsele textile, pernele brodate pentru fiu și o cămașă foarte fină pentru doamna, care mai primește produse odorifere, ulei de iasomie și tămâie din rășină aromată (f. 31v). De altfel, istoricii înregistrează, la finele secolului al XVII-lea, în familiile conducătoare și în cele boierești, o creștere a interesului pentru covoare, brocarturi, mătăsuri, catifele, pentru a reproduce o atmosferă orientală (Țighiliu 1997, 74).

Sărbătorirea fastuoasă a zilei de nume a lui Vasile Lupu, este un prilej de a câștiga popularitate, prin întărirea legăturilor cu oamenii de rând, cărora li se oferă o masă îmbelșugată. Pentru legătura cu mediul clerical este implicată doamna țării, care trimite în acea zi, colivă cu miere, vin, lumânări și daruri către toate mănăstirile. Așadar, aceste acțiuni semnifică totodată generozitatea și patronajul familiei conducătoare, acțiuni la care participă activ cuplul domnesc (f. 30v).

La înmormântarea doamnei Bălașa, soția lui Constantin Șerban al Valahiei, precum și la pomenirea ei la nouă zile, este oferită o masă colectivă, fără distincții sociale: „pentru mari și mici”. Săracii și țăranii au primit enorma cantitate de zece pâini fiecare, iar în timpul mesei, pâine, o farfurie de mâncare și un pocal cu vin (f. 267r).

Consumul de carne

Consumul de carne este asociat cu religia, evident cu perioade aflate în afara postului. În Târgoviște, de Crăciun și în prima duminică de după Paști, este obiceiul ca „mesele domnești să fie pline de vânat. Au fost mai bine de zece mii de oșteni, aleși dintre flăcăii cei mai voinici și mai viteji: sârbi, bulgari, arnăuți, greci, unguri, turci și valahi. Iar la căderea nopții, s-au întors cu pradă bogată. În urma trăsurii domnului mergeau căruțe pline cu vânat: porci mistreți, iepuri, vulpi, urși pentru joacă, apoi păsări sălbatice, precum fazani, găini de câmp (*i.e*. potârnichi), porumbei și altele asemenea” (f. 51r-v).

După atacul asupra orașului Târgoviște, din 1658, domnitorul Gheorghe Ghica, însoțit de pașa Fazîl, a intrat în oraș „în marțea Postului Mare”. Pentru că nu mai existau în oraș nici pâine, nici oameni care să o facă, domnitorul cel nou și oastea lui au fost nevoiți să mănânce carne în post. Paul de Alep îi face acestuia un portret nu prin descrieri directe, ci prin menționarea faptelor crude și anticreștine, cu care își începe perioada de conducere. Înainte de obținerea domniei, ceruse sprijin turcilor și tătarilor, permisese jefuirea cetății de scaun Târgoviște de către propriii lui soldați si apoi de către tătari, îi amenințase pe maghiari pentru protecția oferită boierilor refugiați care

BDD-A31403
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

fugiseră împreună cu Constantin Șerban, nu a putut împiedica distrugerea mormintelor lui Matei Basarab și familiei sale, consumase cu bună știință carne în perioada postului (f. 288r). De asemenea, între produsele alimentare care constituiau *zahereaua*, pe primul loc sunt *carnea* și *untura* (f. 290r), alături de grâu, orz, pesmet și altele (f. 292r). Consumul de carne este asociat de autor nu numai cu religia neortodoxă, ci și cu o atitudine necreștinească, deci cu nerespectarea codului moral creștin, obligatoriu pentru un conducător. Gheorghe Ghica nu este un bun creștin, pentru că mănâncă în timpul Postului, carne. Nu este nici un bun conducător, deoarece nu este capabil să asigure hrana potrivită pe timp de post, pentru supușii săi. Credem că domnitorul era conștient de această stare de lucruri și a depus eforturi pentru a șterge impresia creată în rândul poporului. Ca voievod, se arată foarte evlavios, îl primește pe patriarh cu mare smerenie și interes, se afișează permanent cu acesta în public, oferă la București un ospăț mare de Joia Înălțării.

Consumul de pește

Consumul de pește nu este menționat în meniu, în timpul ședерii la Iași, dar autorul jurnalului prezintă un iaz plin cu o specie de pește numit *efendiku*, care dă „boabe de caviar" (f. 39v, n. 323). La Târgoviște însă, domnitorul trimite doi militari care aveau sarcina, între altele, de a aduce patriarhului mâncarea și băutura oferite de domnitor și de a curăța pește (f. 51r). La mănăstirea Cozia din Valahia este admirat peisajul mirific, făcut parcă să vindece bolnavii. În apele care curg în jurul ei, crește specia de pești πέστρουβες, asemănați de autor cu peștii „Sultan Ibrahim", care cresc în Siria, în ținutul Tripoli. Păstrăvii sunt considerați o delicatesă, de aceea sunt conservați cu sare și oferiți în dar „domnului și boierilor" (f. 269v). În mod particular, autorul este impresionat de sturionii care se pescuiau în apele din jurul cetății Chilia. Sirienii reușesc să achiziționeze un morun plin de caviar, Paul de Alep descriind cu minuțiozitate felul în care a fost curățat și conservat. Și în acest context intervine nota religioasă creștină, în episodul în care este relatată capturarea „regelui morunilor", pe spatele căruia era inscripționat în limba arabă „Dumnezeu este Împăratul Veacurilor, în Trei Chipuri, fapt pe care autorul își permite să îl comenteze: Acesta a fost un semn de la Ziditorul [lumii] spre a-i smeri [pe arabi] chiar pe limba lor, căci în oricare altă limbă ar fi fost [scris], nimeni nu ar fi crezut. Iată o minune mare" (f. 294r). Este aici o evidentă aluzie la religia islamică, a cărei limbă de cult era araba, devenită, prin această minune, limba de mărturisire a religiei creștine.

Concluzii

Paul de Alep decupează în jurnalul său imaginea unui spațiu urban încărcat de sacralitate ortodoxă, în care principalele elemente arhitectonice sunt bisericile, mănăstirile și palatul domnesc. Pe de altă parte, el descrie atât în Moldova, cât și în Valahia, un oraș istorico-natural (Assunto 1988, 169) anti-amphionic, în care muzica este deranjantă pentru că este *turcească*, deci necreștină, exagerată ca și consumul de mâncare care pune omul sub dominația utilitarismului. Donațiile de hrană nu sunt destinate eradicării sărăciei (Campbell 2017, 144). Se oferă îndeosebi la sărbători religioase, funeralii si zile ale domnitorului, fiind esențiale și inevitabile în circumstanțele în care

BDD-A31403
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)

familia conducătoare se arată în spațiul public, și au un rol multiplu: implicarea soției domnitorului în oferirea de donații de hrană clericului simbolizează virtutea acesteia; donațiile, pe de o parte, întăresc popularitatea domnitorului, pe de altă parte, îi asigură sprijinul divin în acțiunile sale. Practicile legate de consumul de hrană reprezintă totodată o importantă aspect al identității religioase (Campbell 2017, 70). Viciul cel mai mare îl reprezintă consumul de alcool, mascat, la ospețele domnești, de complicatul ritual al închinării paharelor. Evitarea consumului de alcool în perioadele de post este statuată prin lege și respectarea acesteia este pusă de scriitor în directă legătură cu clasa socială. Familia domnitoare și marii boieri se supun acesteia, spre deosebire de preoții obișnuiți și oamenii săraci. Prin detaliile despre consumul de hrană, Paul de Alep descrie un mediu urban medieval în mentalitate, profund circumscris religiei ortodoxe, cu emfază asupra zonei acoperite de preocupările familiei conducătoare, în jurul căreia gravitează interesele delegației siriene.

Bibliografie

Sursă primară

Paul de Alep. 2014. *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, Studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, București: Editura Academiei Române / Brăila: Muzeul Brăilei – Editura Istros.

Surse secundare

Assunto, Rosario. 1988. *Scrieri despre artă. Orașul lui Amfion și orașul lui Prometeu*, București: Editura Meridiane.

Bălan, Ioanichie. 1991. *Călăuză ortodoxă în Biserică*, Vol. I, Sihăstria: Sfânta Mănăstirea Sihăstria.

Campbell, Jodi. 2017. *At the First Table. Food and Social Identity in Early Modern Spain*, Lincoln and London: University of Nebraska Press. Versiune electronică: http://www.jstor.org/stable/j.ctt1hhfnq1.1

Țighiliu, Iolanda. 1997. *Societate și mentalitate în Țara Românească și Moldova: secolele XV-XVII*, București: Editura Paideia.

BDD-A31403
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:09:53 UTC)